

**Gemeente
Amsterdam**

Bezoekadres
Amstel 1
1011 PN Amsterdam

Postbus 202
1000 AE Amsterdam
Telefoon 14 020
amsterdam.nl

Retouradres: Postbus 202, 1000 AE Amsterdam

Aan de leden van de gemeenteraad van Amsterdam

Datum 19 februari 2021
Onderwerp Reactie op evaluatierapport Commissie Kohnstamm over restitutiebeleid
Bijlage Evaluatierapport Commissie Kohnstamm 'Streven naar rechtvaardigheid'

Geachte leden van de gemeenteraad,

Het leed dat met name Joodse burgers is aangedaan in de Tweede Wereldoorlog is ongekend en onomkeerbaar. De Joodse burgers is bezit, rechten, waardigheid en in veel gevallen het leven afgenomen. Voor zover nog iets hersteld kan worden van het grote onrecht dat hen is aangedaan, hebben we als samenleving de morele plicht hiernaar te handelen. Dat geldt zeker voor de vele kunstwerken die in bezit waren van Joodse burgers en geroofd werden door nazi's of op een andere manier uit bezit zijn geraakt van de eigenaren. Het teruggeven van deze kunstwerken kan voor de slachtoffers heel veel betekenen en is van groot belang voor de erkenning van het onrecht dat hen is aangedaan.

Wij hebben daar als stad een rol en verantwoordelijkheid in. Daarom staat de gemeente Amsterdam een rechtvaardig restitutiebeleid voor. Een beleid dat op basis van een redelijk en passend beoordelingskader zo veel mogelijk teruggaven van kunst aan de rechtmatige (erven van) eigenaren mogelijk maakt. Dat is het minste wat we kunnen doen voor de slachtoffers van het nazibewind.

Ook de evaluatiecommissie restitutiebeleid naziroofkunst onder leiding van Jacob Kohnstamm (hierna: Commissie Kohnstamm), die op verzoek van de minister van OCW onderzoek deed naar het tot nu toe gevoerde restitutiebeleid in Nederland, benadrukt de urgentie van teruggave van roofkunst in het in december 2020 verschenen rapport 'Streven naar Rechtvaardigheid'. Voor de Commissie Kohnstamm is restitutie de enige mogelijkheid om nog iets van het onmenselijke onrecht te herstellen. Zo schrijft de Commissie in haar rapport: 'Roofkunst is een belangrijk symbool geworden voor wat Joodse burgers tijdens de oorlog is afgenomen: niet alleen hun bezit, maar ook hun rechten als burger, hun waardigheid als mens en, in verreweg de meeste gevallen, hun leven. Nu, meer dan vijfenzeventig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, betekent deze kunst een van de laatste tastbare kansen op rechtsherstel voor de oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen.'

Een routebeschrijving vindt u op www.amsterdam.nl.

Het college sluit zich volledig aan bij deze uitspraken van de Commissie Kohnstamm, die vooral wijst op het primaire belang van de (erven van de) rechtmatige eigenaren in de uitgangspunten van het restitutiebeleid. Het college hecht er veel waarde aan om te reageren op dit rapport, dat gevolgen heeft voor toekomstige maar ook voor lopende en reeds afgehandelde restitutieverzoeken.

Restitutiebeleid

In internationaal verband zijn eind jaren negentig de Washington Principles vastgesteld. Deze beginselen bieden overheden een leidraad om in de periode 1933-1945 geroofde of verloren kunst te onderzoeken en terug te geven (restitueren). In Nederland heeft de minister van Cultuur in 2001, op basis van aanbevelingen van de commissie Ekkart, de Restitutiecommissie opgericht, die adviseert over restitutieverzoeken. Doel is om kunstwerken waarvan het bezit onvrijwillig verloren is gegaan als gevolg van omstandigheden die direct verband hielden met het naziregime, terug te geven aan (de nabestaanden van) de rechtmatige eigenaren.

In Amsterdam heeft het college in 2013 restitutiebeleid vastgesteld en bepaald dat verzoeken om teruggave van kunstwerken samen met de verzoekers voor bindend advies aan de Restitutiecommissie wordt voorgelegd.

Collectie Amsterdam

Ook in de Collectie Amsterdam bevinden zich nog steeds kunstwerken en objecten die mogelijk een problematische herkomst hebben en dus mogelijk behoren tot wat met een verzamelterm 'roofkunst' wordt genoemd. Zie ook bijlage 1.

Dat geldt bijvoorbeeld voor het schilderij 'Bild mit Häusern' van Wassily Kandinsky (1866-1944) uit het Stedelijk Museum Amsterdam. Dit expressionistische schilderij is door toenmalig directeur van het Stedelijk Museum, David Röell, in oktober 1940 op een veiling in Amsterdam gekocht. Volgens de veilingcatalogus was het werk afkomstig uit de 'Nalatenschap L., Amsterdam'. Uit herkomstonderzoek door het Stedelijk Museum bleek dat de Joodse Hedwig Lewenstein-Weijermann het schilderij in 1930 had geërfd van haar echtgenoot Emanuel Albert Lewenstein, die het schilderij sinds 1923 in zijn bezit had. Het was niet duidelijk wie en onder welke omstandigheden het werk op de veiling in 1940 had ingebracht. Om deze reden hebben de gemeente Amsterdam en verzoekers in 2013 een verzoek bij de Restitutiecommissie ingediend voor nader onderzoek en een bindend advies over dit werk.

In de raadsbrief van 1 november 2018 bent u geïnformeerd over de uitkomst van dit onderzoek. De Restitutiecommissie heeft in een bindend advies geoordeeld dat de gemeente Amsterdam niet gehouden is tot teruggave van het schilderij 'Bild mit Häusern' aan verzoekers. Daarbij heeft de Restitutiecommissie een belangenafweging gemaakt. Met betrekking tot de claim is de Commissie van oordeel dat dat de verkoop van het schilderij enerzijds niet los kan worden gezien van het naziregime maar anderzijds mede moet zijn veroorzaakt door de verslechterde financiële omstandigheden waarin Robert Lewenstein en Irma Klein al voor de Duitse inval verkeerden. Dit biedt naar het oordeel van de Commissie een minder sterke grondslag voor restitutie dan een

geval waarin sprake is van roof of confiscatie. De Restitutiecommissie heeft in haar uiteindelijke oordeel de belangen van de erfgename van Irma Klein en die van de gemeente betrokken. Na afweging van deze belangen is de Commissie tot het oordeel gekomen dat de gemeente niet gehouden is tot restitutie van het schilderij. De verzoekers hebben naar aanleiding van dit advies een rechtszaak aangespannen, wat op 16 december 2020 tot de uitspraak heeft geleid dat het bindend advies van de Restitutiecommissie in stand blijft.

Evaluatierapport Commissie Kohnstamm

De Commissie Kohnstamm heeft op verzoek van de minister van OCW onderzoek gedaan naar het tot nu toe gevoerde restitutiebeleid in Nederland. Op 7 december 2020 heeft deze evaluatiecommissie het rapport 'Streven naar rechtvaardigheid' uitgebracht. In de bijlage treft u dit rapport aan. Een reactie op dit rapport van de minister van OCW wordt verwacht in het voorjaar van 2021.

De Commissie Kohnstamm pleit voor een herijking en intensivering van het huidige Nederlandse restitutiebeleid, zodat zo veel mogelijk recht wordt gedaan aan de Washington Principles en rechtsherstel optimaal kan plaatsvinden. De Commissie meent dat de uitgangspunten van het Nederlandse restitutiebeleid zoals tussen 2001 en 2004 door de commissie-Ekkart geformuleerd, nog steeds voldoen als fundament. Maar de Commissie concludeert ook dat de in het huidige beoordelingskader opgenomen mogelijkheid voor een belangenafweging niet in dienst staat van het herstellen van onrecht dat de slachtoffers is aangedaan. De Commissie acht het principieel onjuist om het aspect 'belang van het werk voor de bezitter' nog bij de belangenafweging te betrekken. 'Vaak is die bezitter het Rijk, de gemeente, provincie of stichting die het in beheer heeft gegeven bij een museum. Hoewel de evaluatiecommissie hecht aan het museum als openbare plek waar cultureel erfgoed wordt getoond, prevaleert hier a priori het herstel van onrecht' (evaluatiebericht, p. 28).

Daarom stelt de Commissie Kohnstamm een nieuw beoordelingskader voor met als uitgangspunt dat bij restitutieverzoeken gestreefd wordt naar een rechtvaardige en eerlijke oplossing ('a just and fair solution') als bedoeld in principe 8 van de 'Washington Principles'.

Reactie college op het rapport van de Commissie Kohnstamm

Het college onderschrijft de aanbevelingen van de Commissie Kohnstamm en vindt met deze commissie dat de belangenafweging zoals opgenomen in het huidige beoordelingskader van de Restitutiecommissie niet in dienst staat van het rechtsherstel dat moet worden nagestreefd. Het college vindt ook dat het nieuwe beoordelingskader, zoals voorgesteld door de Commissie Kohnstamm, niet alleen voor nieuwe restitutiezaken moet gelden, maar ook voor lopende en reeds afgehandelde zaken, en neemt vanzelfsprekend de eventuele consequenties voor haar rekening.

Dit betekent dat het college pleit voor een herbeoordeling door de Restitutiecommissie van het restitutieverzoek van het werk 'Bild mit Häusern' van Wassily Kandinsky aan de hand van een aangepast beoordelingskader. Voor een herbeoordeling van een restitutieverzoek waarover reeds

een bindend advies is gegeven, is medewerking en instemming vereist van de verzoekers. Het college zal met de verzoekers in contact treden.

Als stad Amsterdam zullen wij ons in de toekomst – samen met bewoners, betrokken musea en ook in internationaal verband – actief blijven inzetten om kunstwerken die tijdens de Tweede Wereldoorlog onvrijwillig uit bezit zijn geraakt door omstandigheden die direct verband hielden met het naziregime, daar waar mogelijk bij erfgenamen van de toenmalige eigenaren te krijgen.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,

Namens het college van burgemeester en wethouders van Amsterdam,

Femke Halsema
Burgemeester

Touria Meliani
Wethouder Kunst en Cultuur

Bijlage

Collectie Amsterdam

De gemeente Amsterdam is eigenaar van een omvangrijke kunstcollectie, de Collectie Amsterdam, die wordt beheerd door het Stedelijk Museum Amsterdam, het Amsterdam Museum en het Stadsarchief Amsterdam. Naar de herkomst van de objecten in deze collectie is uitgebreid onderzoek gedaan (afgerond in 2013). Bij een aantal werken was aanleiding om te veronderstellen dat deze in de periode 1933-1945 mogelijk onvrijwillig uit het bezit zijn geraakt van de voormalige eigenaren. Bij het Stedelijk Museum Amsterdam gaat het om 15 kunstwerken, bij het Amsterdam Museum om 7 werken en bij het Stadsarchief Amsterdam om 8 werken. Waar voormalige eigenaren (of hun erven) bekend waren, hebben we actief contact met hen gezocht. De uitkomsten van het herkomstonderzoek ten aanzien van al deze werken hebben we gepubliceerd zodat mensen die recht op restitutie menen te hebben een verzoek kunnen indienen.

Tot dusver zijn 4 restitutieverzoeken bij de gemeente Amsterdam ingediend. Op basis van het restitutiebeleid hebben we deze verzoeken in samenspraak met de verzoekers (veelal erfgenamen van voormalige eigenaren) voor bindend advies aan de Restitutiecommissie voorgelegd.

Dit heeft tot nu toe geleid tot de teruggave van twee werken:

- Het schilderij 'Portret van Joan Huydecoper naar Bartholomeus van der Helst' uit het Amsterdam Museum. Restitutie heeft plaatsgevonden in 2015.
- De tekening 'Judenviertel in Amsterdam' door Max Liebermann uit het Stadsarchief. Restitutie heeft plaatsgevonden in 2019. Daarna heeft het Stadsarchief de tekening aangekocht.

Het derde restitutieverzoek, dat we samen met de erven hebben ingediend, betreft het schilderij 'Bild mit Häusern' van Wassily Kandinsky uit het Stedelijk Museum Amsterdam. Hierover heeft de Restitutiecommissie in een bindend advies van 22 oktober 2018 geoordeeld dat de gemeente Amsterdam niet gehouden is tot teruggave aan verzoekers. De verzoekers hebben hierover een rechtszaak aangespannen, wat op 16 december 2020 tot de uitspraak heeft geleid dat het advies van de Restitutiecommissie in stand blijft.

Het vierde restitutieverzoek is nog in behandeling bij de Restitutiecommissie. Dit gaat om twee zilveren zoutvaten van Johannes Lutma, die zich nu in het Amsterdam Museum bevinden.